

Posudek oponenta disertační práce Šárky Ledinské

„Prostory „vlastní“ a „cizí“ v pohádkách Karla Jaromíra Erbena, Boženy Němcové, bratří Grimmů a Ludwiga Bechsteina“

předkládané v roce 2020 na Ústavu české literatury a komparatistiky

Práci Šárky Ledinské nelze vytknout nedostatek ambicióznosti. Vydává se do oblasti, která byla nepřeborně zatížena výzkumy z různých badatelských polí. Už jen vyrovnat se s nimi a najít v nich vlastní, přínosné zaměření tématu a vystavět na něm produktivní, tedy jen neopakující interpretační gesto, je záležitost vyžadující velkou míru studia, připravenosti, ale i schopnosti rozpoznat v mase sekundárního materiálu souvislou noetickou či možná nástrojovou linku, která bude legitimizovat nejenom originalitu, ale zajistí i výkladovou koherenci, neodbíhavost a teoretickou konzistenci. Poctivá vědecká práce by totiž měla vždy usilovat o nabídnutí nového pohledu na zkoumaný materiál, či alespoň zpřesnění některého z již navržených. To v případě, jedná-li se o práci teoretickou (k čemuž se předkládaná disertační práce hlásí), resp. ukázat na možnosti zvolené či navržené teorie přispět k poznání zkoumaného předmětu, jevu či materiálu, a něco o něm či jeho prostřednictvím ze zaujatého stanoviska vypovědět (to jde-li o práci analytickou, k čemuž se práce rovněž – ve své druhé kapitole – hlásí). Jde tedy jednoduše o jasné stanovení cíle, metodou založenou na názoru pak (tj. způsobem práce s materiálem, s čímž souvisí rovněž rozpoznání hranice vlastního bádání, tedy i interpretace) dospět k relevantnímu, podnětnému či alespoň ověřujícímu a ověřitelnému zjištění.

Autorce nelze vytknout rozsah studia, které v souvislosti s prací podnikla. Jenomže se zdá, že právě tento rozsah způsobuje nesoudržnost práce. Bez kritického (a tedy i selektivního) přístupu k sekundárním pramenům či teoriím, které v souvislosti s pohádkami studovala, totiž hrozí stále nebezpečí, že předmět výzkumu se dostane do reje různých teoreticky či metodologicky difúzních přístupů, a výsledek tak nebude moci být aretován v podstatě k žádnému jasnému či přínosnému zjištění – nemá-li jít o zjištění vágní, příliš obecné, tedy nástrojově neužitečné. Oponentovi práce se zdá, že právě to se autorce práce přihodilo. Nelze tak jednoduše výkladově argumentovat souběžně, tedy se stejnou vahou a relevantností, autoritami jako je Heidegger, Bachelard, Bachtin, Propp, Strauss, Lotman, Lévinas, Hodrová, Zoran, Tlustý, Jedličková, Lessing, Stromšík, Foucault, Weiss, Todorov, Genette, Doležel, Masaryk, Jung... To způsobuje jen chaotičnost a posouvá práci do roviny asociativního psaní, které opouští konzistentní výklad ve prospěch surfování dojmového či autoritami – jejichž samotná přítomnost jako by měla legitimizovat práci. Stejně tak dochází tímto způsobem i k popření vývoje ve vědeckém poznání, ocitají-li se vedle sebe citace, které mají nezřídka metaforicky vyložit nějaký textový jev či význam, bez ohledu na časovou (tudíž nejenom metodologickou, teoretickou či světonázorovou) vzdálenost. Rovněž brát za stejnou bernou minci práce fundovaně vědecké, ošetřené i v polemikách disciplíny, a práce

bakalářské, tj. kvalifikační, jak je nabízí k tématu databáze FF UK (např. Hůlová), je možné jen s obrovskou mírou opatrnosti a s precizním kritickým přístupem k těmto různým typům textů – což se bohužel v disertační práci rovněž neděje.

Také zvolený „kompoziční“ postup definičního ukotvení významů klíčových pojmů a jejich následného dohledávání v materiálu pohádkových narativů se oponentovi nezdá adekvátní. Pomíjí se tím totiž odlišující funkčnost dané realizace významu v konkrétním narativu a jeho určující významový kontext. Pro práci podobného typu, která se hlásí k souboru jasně ohraničeného narativního pole (Němcová, Erben, Grimové, Bechstein – přičemž jen na okraji cítí oponent potřebu zeptat se: Proč právě tento konvolut autorů byl zvolen za výchozí?) by byl adekvátnější opačný přístup, totiž od konkrétní realizace (pozice jevu v systému) postupovat k hledání variant a k následnému zobecnění, které by mohlo již přizvat do hry i otázku funkční sémantiky (a tedy určení principů systému).

Čitelnosti brání stylistická tíže vyjádření, která si reklamuje právo být vnímána jako vědecký diskurz, ve skutečnosti však jde spíše o škodlivé mimikry ztěžující dorozumění. Jeden příklad za všechny: „Prostor vlastní“ bude představovat takový prostor, který na základě již zmíněných objektivních a explicitních informací v textu zvolených pohádek a vymezení jednotlivých sémů pojmu „vlastní“ ve vztahu ke konkrétně zvolenému subjektu této práce, tedy k hlavnímu hrdinovi, určíme za vlastní. A naopak „prostor cizí“ bude představovat takový prostor, který na základě výše zmíněných informací v textu a definic jednotlivých sémů pojmu „cizí“ ve vztahu k danému hrdinovi určíme za cizí.“ (s. 53) Navíc není jasné, zda se tu oprávněně mluví o subjektu, či nemělo-li by se mluvit spíše o objektu (jedná-li se o *tuto* práci), což ještě znejasňuje následující vyjádření: V souvislosti se subjektem vnímání, popř. hodnocení určitého prostoru jako „vlastního“ či „cizího“ rozlišíme tzv. „evaluuující a evaluovaný subjekt“, které se od sebe odlišují podle toho, kdo rozhoduje, tedy hodnotí, zda je daný prostor pro uvedený subjekt prostorem „vlastním“ či „cizím“. (...) Oním jiným subjektem (hodnotitelem), který hodnotí vztah evaluovaného subjektu k prostoru, bude v této práci tzv. „evaluační subjekt“. (s. 54) (A v této souvislosti podotázka: je správné používat pojem evaluovaný subjekt, jde-li o zaměření evaluace na někoho jiného, a tedy na objekt? Viz i dříve: „Samotného vypravěče jsme jako subjekt zkoumání v práci nezvolili také z toho důvodu...“ (s. 38) Podobná vyjádření, a je jich v práci nepřeborně, nepřispívají k srozumitelnosti výkladu a způsobují i pojmové nejasnosti. A naopak se zdá, že za složitě konstruovaným sdělením se v důsledku ukrývá truismus. (V souvislosti s pojmem subjekt oponent tematizuje ještě další, možná okrajovou otázku. Autorka mluví o individu a identitě postav v pohádkových světech. Není tento přístup v rozporu s typovou povahou charakterů pohádkových narativů? V jaké smyslu bychom mohli či měli mluvit o identitě pohádkových postav? Neměla autorka spíše na mysli identifikátory, tj. znaky textové jedinečnosti, jimiž se postavy prokazují jako nezaměnitelné a rozpoznatelné ve fikčním světě? Jejichž prostřednictvím staví autor charakteristiku fikčních - a tedy *jazykových* - „bytostí“.)

Ještě zpět k obsahové stránce kompozice práce. První kapitola se označením deklarovala jako teoretická, ve skutečnosti se však rozpadla na dvě části – ta první měla charakter definičního slovníku různých významů pojmů *vlastní* a *cizí*, (ale i prostor, místo, pohádka atp). (Jak autorka ostatně doznává, při hledání významu *vlastní - cizí* se v této části nevydala směrem k literární vědě či pomezím disciplínám, ale ke slovníku spisovné češtiny, s. 47 - což založilo zmíněný deduktivní charakter přístupu, tj. od obecného ke konkrétní realizaci.) Ta druhá kapitola je pak přeletem nad širokým spektrem přístupů k tématu nejenom pohádkového narativu z pozice literární vědy, ale i obecné sociologie, antropologie, filozofie atd. Už jen toto brání jasnému určení, co má být vlastně přínosem práce a kde, tj. v které oblasti poznání či poznávání. Důsledkem je například, že přísně stanovená taxonomie významů *vlastní* a *cizí* vede v druhé tzv. analytické části k převaze deskripce, tedy popisného a nikoliv problémového přístupu, který by tímto způsobem mohl pokračovat téměř do nekonečna – aniž by zaujal nějakým podnětným zjištěním.

Analytická část tak v důsledku není skutečně analytickým přístupem k textu, ale jen popisným naplnění taxonomie – a to v podobě výčtovosti a na rovině značného zobecnění, které je způsobeno i vytržením daného motivu či motivického trsu (prostorové reprezentace) z vlastního kontextu, a tím neschopnosti rozpoznání funkčního příznaku dané pasáže, který je však pro výsledný význam klíčový. Textový materiál se tak ve skutečnosti ztrácí a spolu s ním i možnost ověřit oprávněnost autorčina pozorování či tvrzení. Teoretikovi by se však nikdy nemělo stát, že znemožní svému čtenáři možnost ověření zjištění.

Nesoulad a roztříštěnost práce na straně jedné a rozsáhlé „dohledávací“ a popisné pasáže na straně druhé by měla vyvážit závěrečná část, která by měla nabídnout syntézu a interpretační klíč nejenom k zvolenému předmětu bádání, ale i práci samotné. Už skutečnost, že její rozsah činí pouhou jednu textovou stranu, ukazuje, že tento předpoklad je mylný. Ovšem současně se zde odhaluje i vlastní problematičnost zvoleného přístupu:

„Kromě vytvoření teoretické báze pro naše další zkoumání, zvláště deskripce, explikace i analýzy základních pojmů práce a zmapování historického či literárního vývoje tzv. prostorového obratu, v rámci něžž bylo poukázáno na podmínky, možnosti i úskalí daného vývoje a jeho budoucího potencionálního směřování, jsme v disertaci dosáhli také dalších výsledků.“ (261) Jako teoretická báze je zde označena deskripce, explikace a analýza, což při vší představivost není možné přijmout; jde spíše o postup, či s větší mírou fantazie o metodu, která však není jistěna názorem. Sebevědomý výrok o úskalích a směřování dalšího bádání je pak neplatný, právě pro difúznost zaujatého přístupu.

Oponentovi se rovněž nezdá adekvátní, že v přístupu nad literárně tak konzistentním materiálem, tj. pohádkovým narativem, byly zcela vynechány nástroje genologické; v souvislosti s *prostorem* pak rovněž práce rezignovala na jeho vztah k zápletce či výstavbě příběhu, do velké míry absentuje zvažující ohled na etický charakter tohoto typu vyprávění a jeho důsledky pro motivickou výstavbu. Tedy opět klíčové vztahy pro významové zaostření konkrétní realizace prostorových reprezentací.

Výsledkem je práce, která vzbuzuje rozpaky. Není možné autorce upřít obrovské pracovní nasazení, rozsáhlé materiálové studium i snahu vyrovnat se s množstvím vědecké literatury, která v nějaké podobě s tématem souvisí; na straně druhé se však zdá, že enormní nasazení přináší ve výsledku jen málo produktivního a interpretačně podnětného zjištění. Práci připouštím s těmito výhradami k obhajobě.

Prof. PhDr. Tomáš Kubíček, Ph.D.

v Brně 26. 8. 2020